

TRÆK FRA SAMSØ UNDER ENGELSKKRIGEN

1807—14

Af BENT RASMUSSEN

Vi har tidligere i årbogen læst om Kyholms historie i de tre perioder, øen har haft betydning og været beboet, nemlig 1709—11 (pesthus), 1801—15 (krigshavn) og 1831—57 (karantænetiden). Men i denne artikel skal omtales tiden og livet på Samsø i tidsrummet 1807—14.

Skanser var opført på Kyholm, Lilleøre, Besser rev, ved Ballen og skoven.

I 1801 havde englænderne taget den danske flåde i København. Senere blev der udstedt opfordring til at »støde penge sammen«, så der kunne købes nogle få koffardiskibe, som skulle udrustes til krigsbrug. Opfordringen blev så godt efterkommet, at man kunne udruste en lille flåde. Det blev dens opgave at hjælpe danske handelsskibe fra at falde i englændernes hænder samt at opsnappe deres handelsskibe, når de passerede danske farvande, eller angribe engelske krigsskibe, når de viste sig enkeltvis. Den engelske flåde opholdt sig mest i Kattegats sydlige farvande — mellem Mols og Sjælland, hvor de bedst kunne kontrollere de skibe, som ville passere Store- og Lillebælt.

Den danske krigskancelli frygtede, at englænderne ville bemægtige sig Samsø, da Langør havn kunne afgive en god station for flåden i Kattegat. Kyholm havde på dette tidspunkt kun en besætning på 40 mand. Det blev så besluttet, at samsingerne skulle danne et hjemmeforsvar til øens forsvar, og en sommer- eller forårsdag i 1808 ankom der nogle officerer og underofficerer til

uddannelse af mandskabet. Alle øens mandfolk fra 17—60 år fik ordre til at møde til session i Onsbjerg. Alle, der havde blot et nogenlunde helbred og ikke var krøblinger, blev udskrevne. Sessionen forløb hurtigt; der var ikke noget med at tage klæderne af for at blive synet. Sessionsherrerne skrev med kridt på vedkommendes ryg, hvilken våbenart, han var taget til, og hvis han ønskede at vide besked, kunne han tage trøjen af for at se, hvad slags soldat, han skulle være. De yngste blev udskrevet til infanterister, ryttere og ridende artillerister, medens de ældre blev taget til fæstningsartillerister — de skulle gøre tjeneste i skanserne. De, der var over 45 år, blev »pigmænd«.

Dagen efter måtte alle de udskrevne møde i Vadstrupgård for at sværge troskabsed til kongen. Her var nemlig stabskvarteret, hvor major Tidemand, der var øverstbefalende, boede. Et par år senere rejste Tidemand. Han afløstes af major Moltke (senere general under treårskrigen 1848—49—50). Han flyttede stabskvarteret til Ørby i nuværende Børge Hansens gård.

Våben og uniformer udleveredes. De var mere glansfulde end de nuværende. Infanteristerne fik blå frakker med hvide opslag og rabatter, artilleriet og rytterne blå frakker med røde opslag og rabatter. »Pigmændene« fik ingen uniformer, og som våben udstyredes de med en 2—3 alen lang kæp med en jernpig i enden — deraf navnet.

Bønderne og herregårdene måtte levere heste til rytterne og til dels til det ridende artilleri, som bestod af 12 kanoner med bespænding — og kun til 2 kanoner bragtes heste med fra Jylland.

Der blev oprettet observationsposter på »Dyret«, »Kolhøj« og »Ormehoved«. Om dagen signalerede man med flag og om natten med blus, når der var noget på færde på havet. Et flag eller 1 blus betød, at alle mand skulle holde sig parat til udrykning. To flag eller 2 blus, om fjendtlige skibe nærmede sig, så skulle soldaterne møde på deres alarmplads: infanteriet ved Besser kirke og artilleriet ved Tranebjerg møllebakke. Tre flag eller 3 blus betød, at fjenden gjorde landgang; så skulle hele styrken møde på det ved andet signal angivne sted.

Det fredelige Samsø blev på denne måde som en fæstning. Sam-

tidig med, at de skulle have vagttjeneste, skulle de oplæres i krigshåndværket.

Mange af underofficererne var holstenere, og de hersede skrappt med samsingerne. Ofte måtte de smage den flade klinge på rygstykkerne, nogle måtte »løbe spidsrod«. Denne frygtelige afstraffelse bestod i, at synderen med nøgen ryg skulle passere mellem to rækker af kammeraterne, der var bevæbnede med stokke, som de skulle hugge løs på ham med. Foran og bagved ham gik en mand med fældet bajonet, så han kunne ikke ved i hast at løbe gennem rækkerne hurtig få ende på pinen, men måtte gaa i den takt, som musikken angav. Det kunne heller ikke hjælpe ham, at han havde gode venner mellem dem; thi hvis de ikke huggede til af alle kræfter, kunne de selv risikere en omgang spidsrod eller stokkeprygl. Underofficerer så til, at alt gik programmæssigt. Delikventen var efter en sådan afstraffelse ødelagt i ryggen for mange dage, men måtte alligevel udføre sin tjeneste.

Infanteriet bestod af tre kompagnier, nemlig et jægerkompagni og to musquettekompagnier. Fæstningsartilleristerne havde deres faste kvarter i skanserne, hvor der var opført barakker til dem. De andre soldater var indkvarteret rundt om i bøndergårdene. Det var en hård belastning, da der ofte lå 10 mand i én gård. Kvartererne skiftede også tit. »Pigmændene« blev derimod boende i deres hjem. De benyttedes nemlig kun til telegraftjeneste eller til kystvagter i nærheden af deres hjem. »Pigmændene« stod under kommando af forpagter Bille på Bisgård. De fik ingen løn. De andre Samsø-soldater fik lønning: Infanteristerne 2 mark 4 skilling (c. 75 øre), artilleri og rytteri 2 mark 9 skilling (c. 85 øre), alt pr. 5. dag, samt et 8 pounds (4 kg) rugbrød. Brødene blev leveret fra et bageri på Klejstrupgård. Øl blev købt på Sauerholm, hvor pastor Hammer i Kolby, senere provst i Besser, havde anlagt et bryggeri.

De vagter, der var at gøre, var dels rundt om på øen uden for vagtstuer og officerernes bopæle, dels ved krudttårnet (våbenhuset i Onsbjerg kirke) og artilleriparken (ved Tranebjerg kirkegård); men navnlig var der naturligvis vagter ved skanserne, navnlig ved Langør havn og Kyholm sund, som man var bange for, at

engelskmændene skulle bemægtige sig. På den vestlige side var der ingen vagtposter, da fladvandet på denne side ikke tillod nogen bekvem landing.

Fra Sjælland var Samsø helt afskåret i de syv år; men til Jylland var passagen mindre farlig. Herfra skete også al tilførsel såvel af købmandsvarer som våben og ammunition. Man forstår, at alt dette gik ud over de fredelige sysler. Mange steder måtte kvinderne gøre alt markarbejdet; thi mændene havde nok at gøre med vagttjeneste og pudsning af våben.

Et par år efter krigens udbrud — i 1810 — ankom 400 mand af fynske regiment, hvoraf mange var jyder, samt en eskadron af husarer. Størstedelen var syge, da de kom, så der måtte indrettes lazaret i flere gårde i Besser, ligesom en militærlæge, der var fulgt med herover, etablerede et apotek i Besser (Lindegården).

Husarerne var hele tiden indkvarterede i Ørby; og de brugtes mest til ordonnanstjeneste. Det fortælles, at husarerne var til stor gene for ørbyerne — ja, en mand solgte sin gård af den grund og flyttede til det fredelige Permelille.

Af egentlige krigsbedrifter forefaldt der kun én — og den forløb uden blodsudgydelse. Et stort, engelsk krigsskib løb indenfor Kyholm og styrede mod Langør; men det forsvandt igen, da kanoerne fra Kyholm løsnede ild imod det; og så dampede det ud igen. Det fortæltes, at det fik sit ror skudt bort — men.

De øvrige bedrifter, som englænderne udførte, var kun smådrillerier og fourageringsekspeditioner. En mørk nat listede englænderne trods vagt og skanse ind til Ballen og tog de småfartøjer, som lå der, førte dem med ud på havet, hvor de opbrændte dem som et storslået fyrværkeri, hvilket folk fra land — ikke mindst ejerne og vagterne — så til med sorg og harme.

Ofte kom nogle englændere i land for at rekvirere fetallie, navnlig mælk, og i frugttiden æbler og pærer; men de betalte altid ærligt og redeligt for varerne. Engang, da de kom tilbage fra en sådan ekspedition, traf de en dreng, der kom bærende med to spande mælk i et åg over skulderen. De tog dreng og spande med ud til skibet, tømte spandene og fyldte dem med flæsk, hvorpå de

satte drengen i land nede ved skoven (Brattingsborg). Til gengæld for strandhugsten ved Ballen, nappede samsingerne en dag en engelsk matros, der ikke var kommet med ud til skibet, idet en pige havde opholdt ham — eller omvendt. Fangen førtes til vagtstuen ved Permelille, hvor der var bryllup. Det fortæltes, at alle bryllupsgæsterne var henne at se på fangen, da de efter middagen skulle »gå i byen«; tale med ham kunne de ikke — men bryllupsmad fik han!

Hvorfor tog englænderne ikke Samsø, men i stedet for i 1809 erobrede Anholt og satte sig fast der? Spørgsmålet kan sikkert besvares derhen, at Anholt var let at holde, medens der ville kræves en del soldater såvel til at erobre Samsø som til at holde den, og ret mange kunne de næppe undvære, da de jo lå i krig med Frankrig.

Da krigen sluttede med freden i Kiel 1814, fik samsingerne ordre til at møde ved Langør for at aflevere deres våben, medens de andre soldater blev hjemsendt fra deres garnison. Enkelte blev herovre og giftede sig — adskillige navne vidner herom. Andre rejste og efterlod svigtede samsøpiger, hvad adskillige »lejemåls-sager« vidner om. I øvrigt var forholdet godt mellem samsingerne og soldater, når undtages husarerne og ørbyerne.

Kapere.

Under krigen var der af det kongelige cancelli udstedt kaperbreve til forskellige danske kaptajner med autorisation fra dansk side til at kape eller opbringe fjendtlige skibe samt eventuelt neutrale skibe, der førte krigskontrabande eller last, som tilhørte fjenden. Kaperkaptajnen skulle svare en afgift til staten af det opbragte. Det var et spændende job, der hurtigt kunne bringe sine udøvere til stor rigdom; men det kunne lige saa let bringe døden.

Først ved Pariserdeklarationen af 1856 blev det bestemt, at kaperi er og skal være forbudt.

En af kaperkaptajnerne var *Christen Overgaard*. Han havde bopæl på Sejro, hvor hans kone Oline ofte gik i angst og spænding for, hvordan det nu gik hendes mand. Han og hans kaper-gaster (medhjælpere) havde erobret flere engelske forsyningskibe

og havde tjent store penge herpå; men den engelske flåde havde også opmærksomheden henvendt på dette kaperfartøj, der opererede mellem Sejro, Røsnæs, Samsø og Kyholm.

På en jagt efter et engelsk koffardiskib (handelsskib) indhentede skæbnen ham. Kaperskibet blev skarpt forfulgt af et engelsk krigsskib. Overgård lod hejse hvidt flag som tegn på overgivelse; men englænderen var så tæt inde på O.s skude, at den blev sejlet ned. Senere drev Overgårds lig i land ud for Holmegård på Sildeballe, hvor en fisker fandt liget, da han skulle ud at røgte garn. Han blev begravet ved det nordvestre hjørne af Besser kirketårn. Hans hustru lod her indmure en marmorplade — af hvidt marmor. Øverst på denne plade er indhugget to hænder i ophøjet billedhuggerarbejde, gribende efter hinanden i bøn, og nedenunder følgende inskription:

Vi samles igjen
 ædle Christen Overgaard!
 hvis Kjærlighed til Fædrelandet var
 ligesaa høit indpræget i det hulde
 Hjerte, som Ægteskab og
 Bestandighed i Venskab. Uopfordret
 vilde Du hævde Din Stands Ære, men
 blev et uskyldigt Offer for fjendtlig
 Niddingsfærd.
 Dog Gud lønner
 og Dine Efterlevende skjønner
 Din Daad.
 Fred med Din Aske.
 Født den 28. Februar 1777
 Død den 8. Juli 1810
 Oline.

Jens Fausing:

Fredagen d. 30. november 1810 spredtes det rygte som en løbeild, at Sara i Agerup var fundet myrdet i sit lille hus, der lå på nuværende gårdejer Kl. Bagge Holms ejendom i havens nordlige udgang ved fægangen.

Sara Jørgensdatter var født 17. maj i samme hus, idet faderen, Jørgen Hansen, og hustru havde været husmandsfolk under ejendommen, der da var »mensalgård«. I sine unge dage havde

hun en stor hjertesorg, idet hendes kærester svigtede hende efter at have besøvet en anden; og fra den stund var hun meget inde-sluttet — kom over på gården engang imellem i mørkningen, når hun manglede et eller andet; thi med folkene på gården stod hun på en fortrolig fod. Skete det en gang imellem, at hun gik bort fra sit hjem, skete det altid i mørkningen, så hun må vel have været det, man kalder folkesky. Hun spandt og vævede en del for de to gårde i Agerup, og mulig syede hun også lidt. Da hun var meget spaorsommelig, blev hun anset for at have en del skillinger på kistebunden. I flere år havde hun benyttet en husmand i Østerby til at hjælpe sig med arbejder, hun ikke selv kunne udrette, såsom vedligeholdelse af huset. I november 1810 traf hun aftale med husmanden om på en bestemt dag at få udført et arbejde. Han, der gjorde tjeneste som artillerist, blev netop til-sagt at møde på vagt den dag, da han havde lovet at komme hen til hende. Husmandens kone havde den dag et ærinde til Alstrup; og da hun gik hjem fra Alstrup, kom hun i tanker om, da hun gik forbi Agerup, at gå ind til Sara for at fortælle hende, hvorfor manden blev borte. Da døren var aflåset, bankede hun på; men hvor meget hun end bankede, kom ingen Sara. Da det syntes hende besynderligt, kiggede hun ind ad vinduet, og hun så da, at Sara lå bøjet over ildstedet og med blodigt hoved.

Konen løb med stor angst over i gården og fortalte, hvad hun havde set. Nogle af gårdens folk fik brækket døren op; og de fandt den stakkels pige liggende livløs og aldeles kold ved skorstenen. Sagen blev straks meldt til birkedommer Lars Petersen, Brundby, der hurtigt kom tilstede, tog liget i øjesyn, og undersøgelse foretoges. Af dødsattesten ved retten fremgår følgende:

»Den ugifte Sara Jørgens Dtr. havde et Huus i Agerup. Hun fandtes om fredagen d. 30. Novb. myrdet i sit Huus i bemeldte Agerup med 8te Saar i Hovedet, 2 Knivstik i Halsen, et Led næsten afskaaret af en Finger og et dybt Saar i den ene Haand. Under hende, til venstre Side, laa en Ildtang, og til højre en Lysevæge, som havde været tændt. Pengene fandtes røvede, men ellers Husets Boe urørt.«

Hun opføres som 45 år gl. og begravedes den 4. decbr. på Besser kirkegård.

Birkedommeren holdt straks forhør over naboerne, som alle havde deres alibi i orden. Ingen havde set Sara den foregående dag, nemlig d. 29. novbr., men derimod var der nogle, der aftenen forud igen (28. novbr.) havde set lys hos hende og antaget, at der var nogen hos hende; men hvem det havde været, vidste de ikke.

Folk gisnede naturligvis om, hvem morderen kunne være. Nogle folk i Besser kom i tanker om, at de en af de foregående dage havde set en Kyholm-soldat med blod på bukserne, og herom blev gjort anmeldelse til øvrigheden.

Birkedommer Petersen skikkede bud herom til kommandanten på Kyholm, artillerikaptajn V. Wachtels, som sammen med sin kone afhørte soldaterne, der havde haft landlov og været i Besser. Soldaten Jens Fausing kom med forskellige udflugter, indviklede sig i forskellige modsigelser, så V. Wachtels lod ham anholde og transportere til vagthuset i Onsbjerg (nuv. Arne Christensens hus på Østregade).

Jens Fausing var fra landsbyen Fausing mellem Århus og Randers. Han havde gennemgået rekrutskolen ved fynske infanteriregiment i Fredericia og blev derefter udkommanderet til at gøre tjeneste på Kyholm, hvortil han ankom i 1805, så han nu havde været 5 år på Kyholm; og var derfor — som de andre fra Kyholm — blevet ret godt kendt på Samsø. Jens Fausing havde ifl. sit generalieblad ikke hidtil gjort sig skyldig i nogen større forseelse. Han var ikke godt lidt af kammeraterne. Folk, der engang havde talt med ham, undgik ham på grund af hans væsen og skumle udseende.

Under det første forhør forklarede han, i overensstemmelse med de andre soldater, at han med nogle af de andre soldater fra Kyholm under orlov fra tjenesten på Kyholm var taget til Samsø med en båd, som havde sat dem i land på Besser rev nær Stenskov; men da de om eftermiddagen ville sejle tilbage igen, havde der rejst sig en storm, så det var umuligt at komme til søs. De måtte derfor gå til Besser igen for at søge nattekvarter.

Da de kom til Besser gik han fra dem for at søge nattekvarter i Østerby, da han ingen kendte i Besser.

Det blev af andre under et senere forhør oplyst, at Jens Fausing virkelig havde været i Østerby og været inde på »Østerholm« og bedt om at måtte ligge der om natten. Det blev nægtet ham, da konen var ene på gården; og hun var bange for den skummelt udseende person. Dette var passeret lidt efter, at det var blevet mørkt. Fra det tidspunkt til næste formiddag var der ingen, der havde set noget til ham. Han kom med nogle svævende forklaringer; men der var ikke hold i dem.

Næste formiddag kom han ind i et værtshus i Besser, hvor hans kammerater sad og spillede kort. De vidnede: Da Fausing trådte ind, sagde en af os: Nej, hvor er du blodig på dine bukser. Jens Fausing skyndte sig ud og vadskede blodet af i en nærliggende møddingspøl. Da han kom ind fortalte han, at hans næse var sprungen op at bløde, og det var derfra blodet stammede.

Længere kom man i lang tid ikke. Mistanken mod ham forstærkedes, da det blev oplyst, at han, der ellers aldrig havde videre penge eller ville give ud på kammeraterne, trakteredede med drikkevarer. Endelig kom et rygte, som ikke synes at have noget på sig: at han havde været kæreste med den myrdede Sara.

Han vedblev i forhør efter forhør at fralægge sig skylden, så birkedommer Petersen fik en forhørsdommer til at komme til øen og fortsætte forhørene. Det lykkedes denne at få ham til at bekende, at han virkelig havde myrdet Sara Jørgensdatter med en kniv og derpå taget hendes penge.

Efter at have bekendt sin forbrydelse forsøgte han at trække en anden med i sagen, idet han angav en samsøsoldat som sin medskyldige. Denne blev arresteret, men blev straks efter frigivet, da hans uskyld blev tilstrækkeligt oplyst.

Dommen lød på, at Jens Fausing skulle halshugges og lægges på stejle, samt at hans hoved skulle sættes på en stage.

Henrettelsen blev bestemt til d. 14. juni 1811, som var en torsdag, den sædvanlige retsdag på Samsø.

For ikke at gå glip af det spændende »skuespil«, strømmede folk allerede fra morgenstunden til Onsbjerg, hvor de samledes uden for arresten på Østre gade. Der var mødt i hundredvis af mænd, kvinder og børn, så den talrige vagt af husarer og infanteri, der

skulle danne spalier omkring synderen, da processionen skulle begynde, måtte skaffe »luft« i gaden.

Så drog da soldaterne med Jens Fausing imellem sig og med alle de fremmødte ad vejen mod Sælvig ud til Jens Hjulmands gård — nuværende ejer Arthur Jensen, »Lykkestrupgård«.

Da man nærmede sig, kunne man på bakken nordvest for gården se det oprejste skafot. Indtil da skal Jens Fausing have gået strunk, men da han fik øje på skafottet, gik en rystelse igennem ham. Stadig kom man nærmere — nu kastede han sin hue ud over mængden.

Provst Hammer trådte til og fulgtes med delikventen op ad bakken til retterstedet, talende til ham, og sluttede først, da de stod for skafottet. Fausing lagde nu hovedet på blokken, og mestermanden fra Århus stod parat til at udføre sit hverv. Pastor Hammer bad Fadervor, og det siges, at da han kom til ordene: »Ske din vilje«, faldt hovedet fra kroppen. En mand løb frem med en spølkumme (en hankeløs kop) for at opsamle noget af blodet, som skulle være »godt for en syg datter af drikke« — om det hjalp, vides ikke.

Skarpretteren lagde derefter kroppen på stejle og hovedet på stage. Langsomt skiltes den store forsamling med et uhyggeligt minde rigere.

Banken kaldes stadig Fausingbanken.

LITTERATUR:

- Kirkeprotokol
- Kyholms historie
- Retshistorie
- Mundtlig overlevering m. m.